

Nominal Döviz Kuru ve Türkiye'nin Uluslararası Turizm Talebi: Enflasyonist Dönemden Kanıtlar ^{1*}

Nominal exchange rate and Türkiye's international tourism demand: Evidence from the inflationary era

Fevzi Ölmez

İzmir Bakırçay Üniversitesi, fevzi.olmez@bakircay.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-3847-2778

Article Info: Research
Date Submitted: 5 December 2025
Date Revised: 24 December 2025
Date Accepted: 30 December 2025

Makale Bilgisi: Araştırma
Geliş Tarihi: 5 Aralık 2025
Düzeltilme Tarihi: 24 Aralık 2025
Kabul Tarihi: 30 Aralık 2025

Abstract

Accordingly, tourism demand and tourism trade balance approaches, exchange rate movements are among the most important determinants of international tourism activities. Unlike the conventional literature emphasizing purchasing power and relative price, this study investigates the impact of monetary changes in the nominal exchange rate on Turkey's tourism demand. Using monthly data covering the period 2012–2024, the analysis is conducted by employing the Dynamic Ordinary Least Squares estimator to capture long-run relationships. Empirical results indicate that income and price variables affect tourism demand in line with theoretical expectations. However, international tourists display higher income and price elasticities than domestic residents, with elasticities of 13.1% and 13.3%, respectively. The findings further indicate that an increase in the nominal exchange rate exerts a negative and statistically significant effect on Turkey's international tourism demand. This outcome suggests a decline (or no increase) in inbound tourism demand, while outbound tourism demand remains unchanged (increases). As international travel decisions, including reservations, package tours, and visa procedures, are typically planned well in advance, nominal exchange rate depreciations do not stimulate tourism demand in Turkey.

Öz

Turizm talebi ve turizm ticaret dengesi yaklaşımlarına göre uluslararası turizm faaliyetlerini etkileyen en önemli faktörlerden biri döviz kuru değişimleridir. Bu çalışma, reel döviz kurunun yansıttığı satın alma gücü ve göreceli fiyat etkilerinden farklı olarak, nominal döviz kurundaki parasal değişimlerin Türkiye'nin turizm talebi üzerindeki etkisini incelemektedir. 2012-2024 dönemine ait aylık veriler kullanılarak yapılan analizlerde Dinamik En Küçük Kareler tahmincisi kullanılmıştır. Ampirik bulgular gelir ve fiyat değişkenlerinin turizm talebi üzerindeki etkilerinin teorik beklentilerle uyumlu olduğunu göstermektedir. Ancak yurtdışı yerleşiklerin uluslararası turizm talepleri yurtiçi yerleşiklere kıyasla %13,1 ve %13,3 ile daha yüksek gelir ve fiyat esnekliğine sahiptir. Nominal döviz kurunun yükselmesi Türkiye'nin uluslararası turizm talebi üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye neden olmaktadır. Bu negatif etki yurtdışı yerleşiklerin Türkiye'ye olan turizm talebinin azalması (artmaması), yurtiçi yerleşiklerin uluslararası turizm taleplerinin değişmemesi (artması) anlamına gelmektedir. Uluslararası turizm taleplerine ilişkin rezervasyonlar, paket tur satın alımları, seyahat için gerekli vize ve izin işlemleri turizm faaliyetinin gerçekleştirileceği

^{1*} Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmişlerdir. Aksi bir durumda Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies Dergisi sorumlu değildir. İntihal raporu alınmıştır.

The authors declared that all processes of this study comply with research and publication ethics and comply with ethical rules and scientific citation principles. Otherwise, Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies is not responsible. A plagiarism report is received.

Keywords: Exchange Rate, Tourism Demand, Tourism Trade Balance, Dynamic Least Squares, Türkiye

JEL codes: E31, F14, F47, Z30, Z32

tarihten çok daha önce planlandığı için nominal döviz kuru artışı Türkiye'nin turizm taleplerini artırmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru, Turizm Talebi, Turizm Ticaret Dengesi, Dinamik En Küçük Kareler, Türkiye

JEL kodları: E31, F14, F47, Z30, Z32

EXTENDED SUMMARY

Despite the extensive literature emphasizing real exchange rates and relative prices as key determinants of international tourism flows, far less is known about whether nominal exchange rate movements themselves influence a country's tourism revenues, particularly under conditions of high inflation and persistent currency depreciation.

In Türkiye's case, the rapid declining of the Turkish Lira's value and beginning the inflation rate rising since 2012 raises an important question that existing studies do not fully address: Do exchange rate changes improve or weaken Türkiye's long-run tourism income by crowding out price differences? Traditional theory suggests that currency depreciation should enhance tourism competitiveness, yet recent dynamics and structural factors may produce the opposite effect. This gap between theoretical expectation and observed behavior constitutes the central problem motivating this study.

The tourism-exchange rate literature has traditionally emphasized the role of real exchange rates and relative price competitiveness in shaping international tourism flows, arguing that currency depreciation lowers domestic prices in foreign currency terms and thereby stimulates inbound tourism. Numerous studies confirm that real exchange rate movements significantly affect tourism receipts, visitor arrivals, and destination competitiveness, particularly in open economies. However, the literature offers limited evidence on the direct role of nominal exchange rate changes, especially in environments characterized by high inflation and rapid nominal currency depreciation. Recent work suggests that tourism demand may respond slowly to nominal movements due to advance booking behavior, price rigidities, and uncertainty surrounding macroeconomic conditions. Despite these insights, the specific long-run relationship between nominal exchange rates and tourism revenues remains underexplored, leaving an important empirical gap—particularly for emerging economies such as Türkiye.

This study employs monthly data for Türkiye covering the monthly period 2012–2024 to investigate the long-run relationship between nominal exchange rate movements and tourism demand. After conducting unit root tests, the analysis follows the Engle–Granger two-step cointegration approach to determine whether the variables share a stable long-run equilibrium. Once cointegration is established, long-run coefficients are estimated using the Dynamic Ordinary Least Squares (DOLS) method, which corrects for endogeneity and serial correlation through leads and lags of the differenced regressors. This empirical design allows for isolating the long-run impact of world income, domestic income, consumer prices, and nominal exchange rate changes on Türkiye's tourism demand under conditions of high inflation and currency depreciation.

The results indicate a strong positive effect of world economic activity on Türkiye's inbound tourism demand, while domestic income increases outbound tourism flows. Foreign consumer prices significantly raise tourism demand, whereas domestic prices do not exert a meaningful effect. The central finding of the study is that nominal depreciation of the Turkish Lira reduces Türkiye's long-run tourism demand, contradicting standard theoretical expectations that a weaker currency enhances tourism competitiveness. This outcome likely reflects advance planning in tourism markets, currency-induced cost perceptions, and

declining of domestic purchasing power under high inflation. Overall, the study concludes that nominal exchange rate depreciation alone does not improve Türkiye's tourism performance and that a stable macroeconomic environment is essential for sustaining long-run tourism revenues.

GİRİŞ

Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte iletişim ve ulaştırma alanında yaşanan hızlı gelişmeler sonucunda uluslararası turizmde önemli artışlar yaşanmaktadır (Ölmez & Durusu-Ciftci, 2024:440). Turizm alanında yaşanan bu artışların önemli bir bölümü, büyük ölçüde döviz kuru dalgalanmalarından etkilenen tüketici davranışlarındaki değişikliklere bağlıdır (Irandoost, 2019:1). Buna göre ulusal paranın değer kaybetmesi (kazanması) ilgili ülkedeki turistik faaliyetler için yurtdışı yerleşiklerin seyahatlerini ucuz (pahalı), yurtiçi yerleşiklerin uluslararası turistik faaliyetler için seyahatlerini pahalı (ucuz) hale getirmektedir. Uluslararası turizm talebi ile döviz kuru arasındaki bu ilişkiyi açıklamaya yönelik iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Çekim Modeli (Gravity Model) veya turizm talebi esnekliği olarak adlandırılan birinci yaklaşımda turizm talebi uluslararası turistik faaliyette bulunan ülke vatandaşlarının gelirlerinin, ülkeler arasındaki fiyat farklılıkları sebebiyle döviz kuru değişimlerinin, fiziksel mesafelerin, ulaşım imkanlarının ve iklim koşullarının bir fonksiyonudur (bkz. Uysal & Crompton, 1985; Martin & Witt, 1987; Crouch, 1994a; Wu vd., 2017; Nadal & Santana-Gallego, 2022). Bu yaklaşım geçmişten günümüze ülkelerin sahip oldukları nüfus, turizm sektörüne ilişkin değişkenler (faaliyet gösteren toplam turistik işletme sayısı, toplam yatak sayısı, turistik bölgelerdeki alt yapı yatırımları), ekonomik, jeopolitik ve politik kriz gibi değişkenler ile genişletilmiştir.

Uluslararası turizm ile döviz kuru değişimleri arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik ikinci temel yaklaşım ise Marshall (1923) ve Lerner (1944) tarafından önerilen Marshall-Lerner Koşulu (ML Koşulu) ile Magee (1973) tarafından önerilen J-Eğrisi teorilerinden oluşmaktadır. Çekim Modeli, ML Koşulu ve J-Eğrisi yaklaşımları temelde dış ticaret teorileri olarak geliştirilmiştir. Ancak literatürün gelişmesiyle birlikte uluslararası turizm teorileri olarak uyarlanmışlardır. ML Koşulu ve J-Eğrisi yaklaşımlarına göre turizm ticaret dengeleri ülkelerin kendilerinin ve turizm ticaret partnerlerinin gelirlerinden ve reel döviz kuru değişimlerinden etkilenmektedir. Bir ülkenin ulusal para birimi değer kaybettiğinde (kazandığında) ilgili ülkenin turizm ticaret dengesi iyileşmektedir (kötüleşmektedir). Başka bir ifadeyle, ulusal paranın yabancı para birimleri karşısında değer kazanması (kaybetmesi), ilgili ülkedeki turizm fiyatlarının yükselmesine (düşmesine); buna karşılık yurtdışı turizm fiyatlarının düşmesine (yükselmesine) yol açacaktır. Bu durum, yurtdışında yerleşik yabancı ziyaretçilerin söz konusu ülkeye yönelik turizm talebini azaltırken, yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışı turizm talebini ise artıracaktır.

Türkiye uluslararası turizm alanında özellikle son 20 yılda göstermiş olduğu performans ile oldukça dikkat çekmektedir (Tablo 1). 2004 yılında toplam uluslararası turist sayısı 763 milyon kişi iken turizm geliri 623 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde 16,8 milyon yabancı turiste ev sahipliği yaparken toplam 15,9 milyar dolar turizm geliri elde etmiştir. 2024 yılı istatistiklerine baktığımızda toplam uluslararası turist sayısı %193 artarak yaklaşık 1,5 milyar kişiye, turizm gelirleri ise %279 yükselerek 1,7 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Türkiye ise hem toplam yabancı ziyaretçi sayısında hem de turizm gelirinde ortalama %350

artış kaydetmiştir. Buna göre Türkiye'yi ziyaret eden yabancı turist sayısı 60,6 milyona ulaşmış, turizm gelirleri ise 56,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Türkiye 20. yüzyılın başlarında dünyada en çok ziyaret edilen ilk yirmi ülke arasında yer almazken, 2024 yılı istatistiklerine baktığımızda en çok ziyaret edilen ülkeler sıralamasında 4. ve en çok turizm geliri elde eden ülkeler sıralamasında da 7. sırada bulunmaktadır (UNWTO, 2025).

Türkiye'nin uluslararası turizm alanında göstermiş olduğu performansa ait dönem dikkate alındığında Türk Lirası (TL) yabancı para birimleri karşısında önemli değer kayıpları yaşamıştır. Bu değer kayıpları ile uluslararası mal ve hizmet ticaretlerinde fiyat açısından rekabet üstünlüğü elde etmesine rağmen uzun dönemde bu etki hem enflasyon belirsizliğine neden olmakta hem de ekonomiye ilişkin beklentileri yönetmeyi zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte ihracatının yüksek oranda ithalatına bağlı olması ulusal paranın değer kaybı ile elde edilebilecek faydaları minimize etmektedir. Benzer şekilde Türkiye'nin dış ticaret açığı sürekliliğine sahip olması bu açıkların finansmanında turizm gelirleri hayati bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda uluslararası turizm faaliyetleri sebebiyle oluşan gelirden anlamlı bir pay almak için döviz kuru politikalarının etkin bir şekilde kullanımı gerekmektedir.

Tablo 1: Dünya - Türkiye Turizm İstatistikleri

İstatistik Tanımı	Dünya	Türkiye
	2004	2004
Turizm Geliri (Bin \$)	623.000.000	15.900.000
Uluslararası Ziyaretçi Sayısı	763.000.000	16.826.000
	2024	2024
Turizm Geliri (Bin \$)	1.735.000.000	56.300.000
Uluslararası Ziyaretçi Sayısı	1.470.000.000	60.600.000
	2004-2024	2004-2024
Turizm Geliri Değişim Oranı	%279 ↑	%354 ↑
Uluslararası Ziyaretçi Sayısı Değişim Oranı	%193 ↑	%360 ↑

Kaynak: Birleşmiş Milletler Turizm Verisi Gösterge Paneli, 2005-2025.

Bu çalışmada döviz kuru değişimlerinin Türkiye'nin turizm talebi üzerindeki etkilerinin araştırılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ampirik literatüre üç önemli katkısı bulunmaktadır. İlk olarak, çalışmada yalnızca döviz kurunun Türkiye'nin turizm ekonomisine etkilerinin araştırıldığı literatüre odaklanılmaktadır. Bu sayede literatürdeki farklılıklar ve benzerlikler okuyucuya sade ve açık şekilde sunulmaktadır. İkinci olarak reel döviz kuru değişimlerinin turizm talebi üzerindeki etkilerine odaklanan literatürdeki çalışmaların aksine nispi fiyat farklılıklarından bağımsız nominal döviz kuru değişimlerinin parasal etkileri incelenmiştir. Bu yaklaşım satın alma gücü değişimi yaşanmadığında yurtdışı yerleşiklerin Türkiye'ye olan turizm talebinin artıp artmadığını tespit etmek için benimsenmektedir. Böylece Türkiye'nin turizm talebinin fiyat farklılıklarından bağımsız olup olmadığı araştırılmaktadır. Üçüncü ve son katkı ise TL'nin yabancı para birimleri karşısında yaşamış olduğu değer kayıplarının ve enflasyon oranlarının önemli artışlar kaydettiği dönemin tahmin edilmesidir. Yurtiçi fiyat düzeylerinin yüksek olduğu dönemlerde yabancı ziyaretçilerin turizm talebinin ilgili fiyat düzeyinden etkilenip etkilenmediğini tespit etmektir.

Birinci bölümde makalenin giriş bölümü sunulmaktadır. İkinci bölümde döviz kuru ve turizm talebine ilişkin Türkiye literatürü verilmektedir. Ampirik metodoloji ve bulgular sırasıyla üçüncü ve dördüncü bölümde yer almaktadır. Makalenin son bölümünü sonuç bölümü oluşturmaktadır.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatür turizm ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi iki temel teorik yaklaşımla ele almaktadır. Bu yaklaşımların ilki Çekim Modeli (Gravity Model) veya turizm talebi esnekliği olarak da adlandırılan turizm talebi modelidir (bkz. Durden & Silberman, 1975; Uysal & Crompton, 1985; Martin & Witt, 1987; Crouch, 1994a; Lim, 1997; Song & Li, 2008; Wu vd., 2017; Nadal & Santana-Gallego, 2022). Teoriye göre turizm talebi ülkelerin gelir düzeyine, ülkeler arasındaki nispi fiyat farklılıklarına dolayısıyla reel döviz kuru değişimlerine, ülkeler arasındaki mesafelere, ulaşım imkanlarına ve iklim koşullarına bağlıdır. Zaman içinde ilgili teori toplam nüfus, hizmet sektörüne ilişkin değişkenler, ekonomik kriz, jeopolitik ve politik risk değişkenleri ile genişletilmiştir. Turizm talebine ilişkin literatürde çok sayıda çalışma bulunmaktadır ve bu çalışmaların ampirik bulgularının önemli bir bölümü teorik beklentilerle uyumludur.

Turizm ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer bir temel yaklaşım ise Marshall-Lerner Koşulu (Marshall, 1923 & Lerner 1944 - Marshall Lerner Condition) veya J-Eğrisi (Magee 1973 - J-Curve) teorileridir. Bu yaklaşımlar temelde dış ticaret teorileri olarak geliştirilmiş ve sonrasında turizm ticaretine uyarlanmıştır. Bu yaklaşımda ülkelerin turizm ticaret dengesi kendilerinin ve turizm ticaret partnerlerinin gelirleri ile reel döviz kuru değişimlerinden etkilenmektedir. Her iki teori için de ulusal paranın değer kaybının uzun dönemde turizm ticaret dengesini iyileştirdiği savunulmaktadır. Diğer bir ifade ile ulusal paranın yabancı para birimleri karşısında değer kaybı ilgili ülkenin turizm fiyatlarının düşmesine, yurtdışı turizm fiyatlarının ise artmasına neden olacaktır. Bu durum yurtdışında yerleşik olan yabancı ziyaretçilerin söz konusu ülkeye ilişkin turizm talebini artıracak ve yurtiçi yerleşik ziyaretçilerin yurtdışı turizm talebini azaltacaktır.

Literatürde turizm talebi ve turizm ticaret dengesine ilişkin farklı bağımlı değişkenler kullanılmaktadır. Turizm talebi bağımlı değişkenlerini turist destinasyonuna ait turizm gelirleri, turizm harcamaları, yurtdışında ikamet eden ve ilgili destinasyonu ziyaret eden turist sayısı (gelen turist sayısı) ile yurtiçinde ikamet eden ve yurtdışında bulunan destinasyonu ziyaret eden turist sayısı (giden turist sayısı) değişkenleri temsil etmektedir. Turizm ticaret dengesi bağımlı değişkenleri için ise turizm talebini temsil eden bağımsız değişkenlerin matematiksel ve istatistiksel dönüşümleri kullanılmaktadır. Bu dönüşümler ilgili değişkenlerin farkı veya birbirlerine oranları olarak hesaplanmaktadır.

Turizm talebine ilişkin önemli sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır ancak bu bölümde yalnızca Türkiye için döviz kuru ve turizm talebi ilişkisini konu alan çalışmalara odaklanılmaktadır. Türkiye'yi konu alan bu çalışmalar zaman serisi ve panel veri analizleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Buna göre farklı tahminciler, eşbütünleşme ve nedensellik analizlerinden yararlanılan çalışmalarda bulgular örnekleme ve tahminci seçimine göre farklılaşmaktadır. Nitekim aynı ülke için gerçekleştirilen tahminlerde örneklem, dönem ve

tahminci seçiminde önemli farklılıklar bulunmamasına rağmen farklı sonuçlar elde edilebilmektedir.

Türkiye ekonomisi için turizm talebi ile döviz kuru ilişkisinin incelendiği çalışmalarda önemli ölçüde benzer bulgular elde edildiği dikkat çekmektedir (Tablo 1, 2, 3 ve 4). Ulusal paranın değer kaybetmesi Türkiye'ye olan turizm talebinde istatistiksel olarak anlamlı artışlara neden olmaktadır (örn., Var vd., 1990; İçöz vd., 1997; Halıcıoğlu, 2004; Özcan, 2015; Öncel vd., 2016; Akay vd., 2016; Türemez & Göktaş, 2018; Citak, 2018; Sarı & Oğuz, 2018; Bayır, 2019; Işık vd., 2019; Alola vd., 2019; Ulucak vd., 2020; Yalçın vd., 2021; Bozkurt vd., 2021; Ölmez & Durusu-Ciftci, 2023). Öte yandan Akış (1998), Aslan vd. (2008), İnançlı vd. (2012), Demirel vd. (2013) ve Özcan vd. (2016) çalışmalarında ulusal paranın değer kaybetmesi turizm talebini negatif olarak etkilemektedir.^b Ancak döviz kuru ile turizm talebi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı çalışmalar da bulunmaktadır (örn., Kaya & Çömlekçi, 2013; Zortuk & Bayrak, 2013; Dinçer vd., 2015; Yurdakul & Özgencil, 2017; Doğru vd., 2017; Işık & Bostancı, 2017; Mestanoğlu & Yıldırım, 2021).

Türkiye ekonomisi için turizm talebi ve döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisi analizleri karmaşık sonuçlar sunmaktadır. Soyaslan (2019) ve Balcılar vd. (2021) çalışmalarında turizm talebi ile döviz kuru arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.^c Bununla birlikte döviz kurundan turizm talebine tek yönlü nedensellik ilişkisi Halıcıoğlu (2010), Kara vd. (2012), Şen ve Şit (2015) ve Bozkurt vd. (2021) çalışmalarında bulunurken, herhangi bir diğer çalışmada tersi yönde nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Ek olarak literatürdeki diğer çalışmalarda da herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir (bkz., Sevinç, 2013; Erkan vd., 2013; Dinçer vd., 2013).

Literatürdeki çok sayıda çalışma Türkiye'nin turizm talebini incelemek için reel döviz kuru değişimlerden kaynaklanan göreceli fiyat farklılıklarına (satın alma gücü farklılıklarına) odaklanmaktadır. Ancak nominal döviz kurunda meydana gelen parasal değişimlerin turizm talebi üzerindeki etkilerini inceleyen çalışma sayısı oldukça sınırlıdır (örn., Var vd., 1990; İçöz vd., 1997; Özcan vd., 2016; Yurdakul ve Özgencil, 2017; Soyaslan, 2019). Nominal döviz kuru parasal ve finansal bir gösterge olarak maliyet yapısını, gelir akışlarını, sözleşmeleri ve belirsizlik algılarını yansıtmaktadır. Bu nedenle literatürdeki çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada nominal döviz kuru kullanılarak fiyat rekabeti ve satın alma gücü kanalı yerine döviz kurundaki parasal değişimlerin Türkiye'nin turizm talebine etkisi incelenmektedir.

^b Ergen ve Yavuz (2017) çalışmasındaki ampirik bulgulara göre kısa dönemde reel efektif döviz kuru oynaklığının turizm talebine etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Döviz kuru oynaklığı dikkate alındığı için bu bölümde ayrıca raporlanmamıştır.

^c Soyaslan (2019) çalışmasında döviz kuru ile Borsa İstanbul (BİST)) Turizm Endeksi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu bölümde BİST Turizm Endeksi Türkiye'nin turizm talebi olarak dikkate alınmıştır.

Tablo 2: Türkiye Turizm Talebi Literatürü – Zaman Serisi Analizleri

Yazar	Değişkenler	Method	Sonuç
Var vd. (1990)	CTN, YPC*, NEX, D, GNP, POP, CPI	OLS	CTN↑YPC*↑NEX
İçöz vd. (1997)	CTN, S, Seyahat Ajansları, CPI, NEX	OLS	CTN↑NEX
Akış (1998)	CTN, Y, Y*, REX	OLS	Tüm Modellerde CTN↓REX
Halıcıoğlu (2004)	CTN, WY, REX, TC	ARDL	CTN↑WY↑REX↑TC
Halıcıoğlu (2010)	GTN, YPC, REX	ARDL, Granger	YPC→GTN, REX→GTN
İnançlı vd. (2012)	CTN, GTN, YPC, REX	Johansen	CTN↓YPC - CTN↓REX
Kara vd. (2012)	R, Y, REX, BOP	E&G, Granger	Y→R, R↔BOP, REX→R
Sevinç (2013)	CTN, REX, Ekonomik Krizler (EK)	VAR, Granger	CTN↔REX, EK→REX
Kaya & Çömlekçi (2013)	E*, IPI, CPI/CPI*, NEX Volatilitesi, REX	Çoklu Doğrusal Regresyon	E*ØREX
Zortuk & Bayrak (2013)	CTN, YPC*, CPI/CPI*, TC, NEX	HEGY	CTNØNEX
Erkan vd. (2013)	R, CTN, Teşvik Belge Sayısı, Turizm Sektörü İstihdamı, S, REER	OLS, VAR, Johansen, Granger	CTN↔REER
Demirel (2013)	CTN, REX, NEX, REER Volatilitesi	OLS, Johansen, Granger	Fransa, ABD ve İtalya için CTN↓REX
Dinçer (2015)	R, E, CTN, REER	Johansen, Granger	CTN & E ↔REER
Şen & Şit (2015)	R, REX	TY, Bootstrap TY	REX→R
Özcan (2016)	CTN, BİST 100, VIX, F*, F, NEX	Markov Switching VAR	CTN↓NEX
Akay (2016)	TB(R-E), Y, Y*, REX	Johansen	TB↑REX
Öncel (2016)	R, REX	Johansen, FMOLS, DOLS, TY	R↑REX

Tablo 3: Türkiye Turizm Talebi Literatürü – Zaman Serisi Analizleri

Yazar	Değişkenler	Method	Sonuç
Yurdakul & Özgencil (2017)	R, CTN, S, Acente Sayısı, NEX	E&G	CTNØNEX - RØNEX
Ergen & Yavuz (2017)	CTN, Y*, REER Volatilitesi, CPI/CPI*	ARDL, ECM	CTN↑REER↑CPI/CPI*↑Y*
Türemez & Göktaş (2018)	CTN, REX, Y*	ARDL	CTN↑Y*↑REX
Sarı & Oğuz (2018)	CTN, REX	Johansen, Granger	Türkiye, İtalya ve Almanya için CTN↑REX
Citak (2018)	TB(R-E), Y, Y*, REX	VAR, Johansen	TB↑REX
Bayır (2019)	CTN, Y*, REX	ARDL	CTN↑REX
Soyaslan (2019)	BİST Turizm Endeksi, NEX _{TL/DOLAR} , NEX _{TL/EURO}	Johansen, Granger	NEX _{TL/EURO} ↔ BİST _{Turizm} , NEX _{TL/DOLAR} ↔ BİST _{Turizm}
Alola vd. 2019	R, Metal X, X, REX, Politik Risk	Spillover Modeli	Etki R↑REX
Isik vd. (2019)	TB(GTN/CTN), Y, Y*, REX	NARDL	TB↑REX
Yalcin vd. 2021	REER, CTN	VAR	CTN↑REX
Mestanoğlu ve Yıldırım (2021)	R, CTN, F, INF, NEER	Johansen, Granger	CTNØNEER, RØNEER
Ölmez & Durusu-Ciftci (2023)	TB(CTN/GTN), Y, Y*, REX	NARDL	Türkiye-Rusya, Türkiye-Hollanda için TB↑REX

Not: Tablo 2 ve 3'te yer alan kısaltmalara ve sembollere ilişkin açıklamalar Not I, II ve III'te verilmektedir.

Not I: CTN: yurtdışından gelen toplam turist sayısını, GTN: yurtdışına giden toplam turist sayısını, R: yurtdışı yerleşikler tarafından elde edilen toplam turizm gelirini, E: yurtiçi yerleşiklerin yurtdışında yapmış oldukları toplam turizm harcamasını, TB: turizm ticaret dengesini, Y: gayri safi yurtiçi hasılayı, YPC: kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılayı, WY: dünya gayri safi yurtiçi hasılasını, GNP: gayri safi milli hasılayı, POP: toplam nüfusu, D: ülkeler arası mesafeyi, CPI: tüketici fiyat endeksini, INF: enflasyon oranını, NEX: nominal döviz kurunu, REX: reel döviz kurunu, REER: reel efektif döviz kurunu, NEER: nominal efektif döviz kurunu S: toplam yatak sayısını, X: toplam ihracatı, F: yurtiçi faiz oranını, BİST100: Borsa İstanbul 100 Endeksini, VIX: volatilité endeksini ve “*” işareti alan tüm değişkenler yurtdışındaki partner ülkelere ilişkin verileri temsil etmektedir.

Not II: OLS: en küçük kareler tahmincisini, ARDL: gecikmesi dağıtılmış otoregresif modeli, NARDL: doğrusal olmayan gecikmesi dağıtılmış otoregresif model, ECM: hata düzeltme modelini, E&G: Engle-Granger eş bütünleşme analizini, Johansen: Johansen eş bütünleşme modelini, VAR: vektör otoregresif modeli, HEGY: Hylleberg, Engle, Granger ve Yoo birim kök testini, DOLS: dinamik OLS'yi, FMOLS: tamamen değiştirilmiş edilmiş OLS'yi, Granger: Granger nedensellik analizini ve TY: Toda-Yamamoto nedensellik analizini ifade etmektedir.

Not III: ↑: değişkenler arasındaki ilişkinin pozitif ve anlamlı olduğunu, ↓: değişkenler arasındaki ilişkinin negatif ve anlamlı olduğunu, →: değişkenler arasındaki var olan nedensellik ilişkisinin yönünü, ↔: değişkenler arasında iki yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğunu, Ø: değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını ve ⇔: değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir.

Tablo 4: Türkiye Turizm Talebi Literatürü – Panel Veri Analizler

Yazar	Değişkenler	Method	Sonuç
Aslan vd. (2008)	E*, YPC*, REX, S	GMM-DIFF	E*↓YPC*↓REX↓S
Özcan (2015)	R, YPC*, CPI, REX, Politik İstikrar Endeksi	DOLS, FMOLS	R↑YPC*↑REX
Doğru vd. (2017)	CTN, IPI*, CPI/CPI _{ABD} , REX	FMOLS	CTNØIPI*ØREX
Işık & Bostancı (2017)	CTN, YPC*, POP, D, CPI/CPI*, REX	RE	CTNØREX
Ulucak vd. 2020	CTN, YPC, REX, D, Küreselleşme, Hanehalkı Borçluluğu, Terör Olayları	FMOLS	CTN↑REX
Bozkurt vd. 2021	CTN, REX	Dumitrescu Hurlin	CTN↑REX, REX → CTN
Balcılar vd. 2021	E, YPC, REER, POP	MG, AMG, CCEMG, FE, Panel Granger	E ↔ REER

Not: Tablo 4'te yer alan kısaltmalara ve sembollere ilişkin açıklamalar Not I, II ve III'te verilmektedir.

Not I: CTN: yurtdışından gelen toplam turist sayısını, GTN: yurtdışına giden toplam turist sayısını, R: yurtdışı yerleşikler tarafından elde edilen toplam turizm gelirini, E: yurtiçi yerleşiklerin yurtdışında yapmış oldukları toplam turizm harcamasını, Y: gayri safi yurtiçi hasılayı, YPC: kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılayı, WY: dünya gayri safi yurtiçi hasılasını, GNP: gayri safi milli hasılayı, POP: toplam nüfusu, D: ülkeler arası mesafeyi, CPI: tüketici fiyat endeksini, NEX: nominal döviz kurunu, REX: reel döviz kurunu, REER: reel efektif döviz kurunu, S: toplam yatak sayısını, IPI: sanayi üretim endeksi ve "*" işareti alan tüm değişkenler yurtdışındaki partner ülkelere ilişkin verileri temsil etmektedir.

Not II: FE: sabit etkiler modelini, RE: rassal etkiler modelini, MG: ortalama grup tahmincisini, AMG: genişletilmiş ortalama grup tahmincisini, CCEMG: ortak ilişkili etki ortalama grubunu, GMM-DIFF: farklılaştırılmış genelleştirilmiş moment yöntemleri, DOLS: panel dinamik OLS'yi, FMOLS: panel tamamen değiştirilmiş edilmiş OLS'yi ve Dumitrescu Hurlin: Dumitrescu Hurlin nedensellik analizini ifade etmektedir.

Not III: ↑: değişkenler arasındaki ilişkinin pozitif ve anlamlı olduğunu, ↓: değişkenler arasındaki ilişkinin negatif ve anlamlı olduğunu, →: değişkenler arasındaki var olan nedensellik ilişkisinin yönünü, ↔: değişkenler arasında iki yönlü nedensellik ilişkisinin

bulunduğunu, $\emptyset$: değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını ve $\Leftrightarrow$: değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir.

2. VERİ VE METODOLOJİ

Çalışmada Türkiye'nin turizm talebini analiz etmek için 2012-2024 yılları arasındaki zaman dilimi aylık olarak ele alınmıştır. Bu seçimin iki temel sebebi bulunmaktadır. İlk sebep 2012 yılından günümüze Türkiye'nin enflasyonundaki önemli artışlar ve Türk Lirasının (TL) değerinde yaşanan yüksek değer kayıplarıdır. İkinci sebep ise 2012 yılı sonrası dönem için Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından paylaşılan turizm verilerinde eksik gözlemin bulunmaması ile verilerin birbirleri ile tutarlı olarak yer almasıdır. Tablo 5'te modelde yer alan değişkenlere ilişkin sembol, tanımlama ve veri tabanı bilgileri verilmektedir. Geleneksel literatürde yaygın olarak uluslararası turizm gelirleri kullanılmaktadır ancak bu yaklaşım turizmin ekonomiye sağladığı net döviz gelirlerini ve ödemeler bilançosu dengesi üzerindeki gerçek katkısını yansıtmamaktadır. Öte yandan uluslararası turizm faaliyetleri hizmet ithalatı ve ihracatı olarak değerlendirilmekte olup, yalnızca turizm ihracatını dikkate almak ülkenin turizm alanındaki net dış talep koşullarını tam olarak yansıtamaz. Bu noktada uluslararası turizm faaliyetlerinin hem ödemeler bilançosundaki net katkısını hem de ülkenin net dış talep kompozisyonunu yansıtmak için turizm talebi uluslararası turizm gelirleri ve yurtdışı turizm harcamaları arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Çalışmada TÜİK tarafından aylık olarak paylaşılan uluslararası turizm gelirleri ve yurtdışı turizm harcamaları verileri kullanılmaktadır. Tüketici fiyat endeksleri ile nominal döviz kuru verileri "Federal Reserve Bank of St. Louis" veri tabanından elde edilmiştir. Gayri safi yurt içi hasıla aylık olarak yayımlanmadığı için proxy olarak Türkiye'nin ve Dünyanın sanayi üretim endeksi verileri dikkate alınmıştır (bkz., Kaya ve Çömlekçi, 2013; Doğru vd., 2017), ve söz konusu veriler Dünya Bankası "Global Economic Monitor" veri tabanından elde edilmiştir. Model tahmini tüm değişkenlerin mevsimsellikten arındırılmış versiyonları ile yapılmıştır. Ampirik analizde turizm talebi esnekliği tahmini yapabilmek için değişkenler logaritmik olarak dikkate alınmıştır.

Tablo 5: Veri Seti

Sembol	Tanım	Veri Tabanı
Bağımlı Değişken		
InTurizm	Türkiye'nin uluslararası toplam turizm gelirleri ve turizm harcamaları arasındaki fark	TÜİK
Bağımsız Değişkenler		
InY_w	Dünya'nın toplam sanayi üretim endeksi	Dünya Bankası
InY_{TR}	Türkiye'nin sanayi üretim endeksi	Dünya Bankası
InTüfe_{ABD}	ABD'nin tüketici fiyat endeksi	Federal Reserve Bank of St. Louis
InTüfe_{TR}	Türkiye'nin tüketici fiyat endeksi	Federal Reserve Bank of St. Louis

lnKurt _{TL/USD}	Bir birim ABD Doları için gerekli Türk Lirası	Federal Reserve Bank of St. Louis
--------------------------	---	-----------------------------------

Ampirik model Akış (1998), Aslan vd. (2008), Kaya ve Çömlekçi (2013), Özcan (2015) ve Doğru vd. (2017) çalışmaları takip edilerek aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır:

$$X_t = \delta_0 + \gamma Z_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Burada X_t bağımlı değişken olarak turizm talebini (toplam turizm geliri ve turizm gideri arasındaki farkı), Z_t açıklayıcı değişkenleri temsilen toplam dünya gelirini, Türkiye'nin gelirini, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'nin tüketici fiyat endeksleri ile nominal döviz kurunu ve ε_t model hata terimini göstermektedir. Model tahmininde yer alan tüm değişkenler Amerikan Doları cinsinden olduğu için Amerika Birleşik Devletleri'nin tüketici fiyat endeksi dünya tüketici fiyat endeksi yerine ve Amerikan Doları - TL kuru dünya döviz kuru yerine proxy değişkenler olarak kullanılmıştır. Nominal döviz kuru bir birim yabancı para için gerekli ulusal para miktarı olarak belirlenmiştir.

Değişkenler arası uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını belirlemek tahminci seçimi için oldukça önemlidir. Buna göre tahmin edilen verinin karakteristik özelliklerine göre eşbütünleşme ve uzun dönem tahmincilerinden faydalanılmaktadır. Turizm talebi ve döviz kuru arasındaki ilişkinin var olup olmadığı Engle ve Granger (Engle-Granger, 1987) tarafından önerilen Engle-Granger eşbütünleşme yöntemi ile test edilmiştir. Ancak bu yöntem katsayı istatistiklerine ilişkin bilgi sunmamaktadır. Bu noktada uzun dönem katsayı tahmini yapabilmek için Stock ve Watson (1993) tarafından geliştirilen Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) metodolojisi benimsenmiştir. Ampirik analizlerde uzun dönem katsayı tahmini için DOLS tahmincisinin seçimi önemli faydalar sağlamaktadır. DOLS gözlem sayısı küçük örneklemelerde diğer tahmincilere göre daha iyi performans göstermektedir (Kao ve Chiang, 2000). Burada öncül ve gecikmeleri modele dahil ederek eşzamanlılık ve küçük örneklem yanlılığı sorunlarını ele almaktadır (Kurozumi ve Hayakawa, 2009). Aynı zamanda DOLS içsellik ve seri korelasyon problemlerini de çözebilmektedir (Ee, 2016:237).

DOLS tahmini yapabilmek için temel modelin öncül ve gecikmeler ile genişletilmesi gerekmektedir. Bu genişletme ile DOLS tahmincisi eş zamanlılığı ve seri korelasyonu dikkate almaktadır. Bu sayede daha az gözleme sahip tahminlerde de tutarlı sonuçlar sunmaktadır. Buna göre temel model aşağıdaki gibi DOLS modeline dönüştürülmektedir:

$$X_t = \delta_0 + \gamma Z_t + \sum_{j=-p}^p \beta_j \Delta Z_{t-j} + u_t \quad (2)$$

Burada p öncül ve gecikme sayılarını, ΔZ_{t-j} değişkenlerin birinci derece farklarının öncül ve gecikmelerini ifade etmektedir. DOLS tahmininde gözlem sayısı dikkate alınarak öncül ve gecikme sayıları "Akaike Bilgi Kriterine" göre belirlenmektedir. Bu sayede istatistiksel olarak daha tutarlı sonuçlar elde edilebilmektedir.

3. AMPİRİK BULGULAR

Analizde kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 6'da sunulmaktadır. Modelde yer alan tüm değişkenler doğal logaritmik formda kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklere göre lnTurizm örneklem dönemi boyunca belirgin dalgalanmalar sergilemekte ve görece yüksek bir standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, uluslararası

turizm gelirlerinin ve harcamalarının zaman zaman volatil özellikler gösterdiğine işaret etmektedir. Benzer şekilde yüksek standart sapmaya sahip $\ln K_{urTL/USD}$ ve $\ln T_{üfeTR}$ değişkenleri de oynak bir seyir izlemektedir. Bununla birlikte $\ln Turizm$ ve $\ln Y_w$ değişkenlerinde dağılımın sola çarpık, $\ln K_{urTL/USD}$ ve $\ln T_{üfeTR}$ değişkenlerinde ise dağılımın sağa çarpık bir yapıda olduğu gözlemlenmektedir. Jarque-Bera istatistikleri bazı değişkenlerin normal dağılım özelliği göstermediğine işaret etmekte, söz konusu dağılım özellikleri zaman serisi veriler için yaygın olarak karşılaşılan bir durum olması sebebiyle kullanılan ekonometrik yöntemlerin geçerliliğini etkilememektedir.

Tablo 6: Tanımlayıcı İstatistikler

İstatistikler	$\ln Turizm$	$\ln Y_w$	$\ln Y_{TR}$	$\ln T_{üfeABD}$	$\ln T_{üfeTR}$	$\ln K_{urTL/USD}$
Ortalama	14,603	28,136	24,062	4,689	5,157	1,712
Medyan	14,660	28,146	24,057	4,663	4,924	1,548
Maksimum	15,390	28,290	24,364	4,880	6,938	3,554
Minimum	12,130	27,977	23,712	4,566	4,350	0,560
Std, Hata	0,499	0,091	0,184	0,101	0,737	0,930
Çarpıklık	-2,281	-1,057	0,047	0,257	1,023	2,857
Basıklık	11,813	10,975	8,825	7,260	2,892	13,530
Jarque-Bera İstatistiği	606,176	9,496	8,993	19,104	27,244	13,831
Olasılık	0,000	0,009	0,011	0,000	0,000	0,001
Gözlem sayısı	156	156	156	156	156	156

Not: Yazarın kendi hesaplamalarıdır, 2025.

Ekonometrik analizlerde değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri analiz etmede tahminci seçimi oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Tahmin edilmesi planlanan modelde hataları minimum yapan analiz tekniğinin benimsenmesi tutarlı sonuçlar elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda tahminci seçiminden önce değişkenlerin entegrasyon dereceleri belirlenmelidir. Bu noktada değişkenlerin durağan veya birim kök sürece sahip olup olmadığı Dickey ve Fuller (ADF, 1979) ve Phillips ve Perron (Phillips-Perron, 1988) birim kök testleriyle analiz edilmiştir.^d Buna göre tüm değişkenlerin en az bir modelde birim kök sürece sahip oldukları tespit edilmiştir (Tablo 7).

Tablo 7: ADF ve Phillips-Perron Birim Kök Analizleri

DEĞİŞKENLER	ADF		Phillips-Perron	
	Sabitli Model	Sabit ve Trendli Model	Sabitli Model	Sabit ve Trendli Model
$\ln Turizm$	-2,150	-2,345	-2,545	-2,661

^d Kovid-19 küresel sağlık krizi uluslararası turistik faaliyetlerde ve ekonomik aktivitelerde ciddi azalışlara neden olmuştur. Analizlerde bu etkiyi de dikkate almak amacıyla Ziwoot ve Andrews (1991) tarafından önerilen tek kırılmalı birim kök testi uygulanmış ve sonuçlar EK-I Tablo E1'de paylaşılmıştır.

$\ln Y_W$	-0,713	-2,865	-0,733	-3,424*
$\ln Y_{TR}$	-1,064	-2,788	-1,011	-5,218***
$\ln Tüfe_{ABD}$	0,763	-1,645	2,018	-0,910
$\ln Tüfe_{TR}$	1,817	-0,122	4,961	0,682
$\ln Kur_{TL/USD}$	1,904	-0,943	1,931	-1,731

Not: Tahmin edilen dönem aylık olarak ele alındığı için ADF ve PP birim kök analizlerinde 12 gecikme dikkate alınmıştır. PP birim kök testi için spektral tahmin yöntemi olarak "Bartlett Kernel" fonksiyonu tercih edilmiştir. "****", "****" ve "****" işaretleri sırasıyla "Tau" istatistiklerinin %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Değişkenlerin entegrasyon derecelerine ilişkin bulgular dikkate alınarak döviz kuru ile turizm talebi arasında uzun dönemli ilişkinin var olup olmadığını belirlemek ve uzun dönem etkilerini incelemek için eşbütünleşme analizleri ve tahmincilerinden faydalanılmaktadır. Turizm talebi ve nominal döviz kuruna ilişkin Engle-Granger ve DOLS tahmin sonuçları Tablo 8'de paylaşılmaktadır.^e Değişkenler arasındaki uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi Engle-Granger tek denklem eşbütünleşme yöntemi ile test edilmiştir. Engle-Granger eşbütünleşme testi iki aşamalı bir yaklaşım izlemektedir. İlk aşamada, bağımlı ve bağımsız değişkenler kullanılarak basit doğrusal regresyon modeli tahmin edilmektedir. Bu tahminden elde edilen hata terimi serisi ikinci aşamada ADF birim kök testine tabi tutulmaktadır. Hata terimi serisinin durağan(birim kök) olması durumunda değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır(bulunmamaktadır). Engle-Granger "t-istatistiği" '-3,225' ile %1 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bir diğer ifade ile testin " H_0 : Eşbütünleşme ilişkisi yoktur" boş hipotezi %1 düzeyinde reddedilmektedir ve değişkenler arasında " H_1 : Eşbütünleşme ilişkisi vardır" alternatif hipotezi kabul edilmektedir. Ancak Engle-Granger analizi değişkenlerin uzun dönem bulgularına ilişkin katsayı tahmini sunmamaktadır. Bu noktada değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisine ilişkin katsayı tahmini DOLS ile analiz edilmiştir. DOLS tahmini bulgularına göre Dünya gelirinde yaşanan %1 artış Türkiye'ye olan turizm talebini %13,2, Türkiye'nin yurtdışı turizm talebini %4,6 artırmaktadır. Türkiye'nin gelirine ilişkin negatif katsayı yurtiçi yerleşiklerin gelirleri arttığında uluslararası turizm talebinin arttığını ve yurtiçi turizm taleplerinin azaldığını veya değişmediğini ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile $\ln Y_W$ ve $\ln Y_{TR}$ arttığında yurtdışı yerleşiklerin Türkiye'ye, yurtiçi yerleşiklerin de dünyaya olan turizm talepleri artmaktadır. Söz konusu ampirik bulgular literatürdeki Var vd. (1990), Akış (1998), Halıcıoğlu (2004), Özcan (2015) ile Türemez ve Göktaş (2018) çalışmalarının bulguları ile örtüşmektedir. Ayrıca burada dikkat çeken bir diğer önemli bulgu hem yurtdışı yerleşiklerin Türkiye'ye hem de yurtiçi yerleşiklerin uluslararası turizm talebi esnekliklerinin yüksek olmasıdır. Dahası uluslararası turizm talebine ilişkin yurtdışı yerleşikler yurtiçi yerleşiklerden daha yüksek gelir esnekliğine sahiptir.

^e Engle-Granger eşbütünleşme ve DOLS model tahminlerinde Kovid-19 sağlık krizinin etkilerini de dikkate almak için Türkiye'de ilk Kovid-19 vakasının görüldüğü Mart 2020 ile kısıtlamaların kaldırıldığı Ekim 2020 tarihleri arasındaki dönem için kukla değişken kullanılmıştır. İlgili tahminlere ilişkin ampirik bulgular çalışmanın temel bulgularıyla önemli ölçüde uyumaktadır ve bu sebeple söz konusu bulgular EK-I Tablo E2'de paylaşılmaktadır.

Tablo 8: Engle-Granger Eşbütünleşme ve DOLS Analizleri Tahmin Sonuçları

Engle-Granger Model Tahmini		Tau İstatistiği	Olasılık
Hata Terimi		-3,225***	0,001
DOLS Model Tahmini			
Değişkenler	Katsayı	Tau İstatistiği	P-Değeri
Sabit	-308,392***	-4,596	0,000
$\ln Y_W$	13,185***	4,483	0,000
$\ln Y_{TR}$	-4,641***	-2,999	0,004
$\ln Tüfe_{ABD}$	13,318*	1,896	0,062
$\ln Tüfe_{TR}$	1,122	1,575	0,119
$\ln Kur_{TL/USD}$	-2,791***	-6,109	0,000
R-Kare	0,929	Hata Kareleri Toplamı	0,182
Düzeltilmiş R-Kare	0,870	Toplam Gözlem Sayısı	144

Not: Engle-Granger eşbütünlüşme tahmininde 12 gecikme dikkate alınmıştır. Ancak DOLS model tahmininde serbestlik derecesi hatasını önlemek için öncül ve gecikmeler “Akaike Bilgi Kriterine” göre otomatik olarak belirlenmiştir. Uzun dönem varyans tahmini “Bartlett Kernel” ve “Newey-West Fixed Bandwith” yöntemleri ile hesaplanmıştır. “*”, “**” ve “***” işaretleri sırasıyla “Tau” istatistiklerinin %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tüketici fiyat endeksi farklılıklarından oluşan etkilere bakıldığında $\ln Tüfe_{ABD}$ ve $\ln Tüfe_{TR}$ Türkiye'nin uluslararası turizm talebini artırmaktadır. Buna göre $\ln Tüfe_{ABD}$ ve $\ln Tüfe_{TR}$ 'deki %1'lik artış Türkiye'nin uluslararası turizm talebinde sırasıyla %13,3 ve %1,1 artışa neden olmaktadır. Ancak bu etki yalnızca $\ln Tüfe_{ABD}$ için istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum ülkelerin tüketici fiyatlarındaki artışların ilgili ülkelerin uluslararası turizm talebini artırdığına işaret etmektedir. Ancak Türkiye'nin tüketici fiyatlarındaki hareketler yurtiçi yerleşiklerin uluslararası turizm talebine ilişkin anlamlı bir bulgu ortaya koymamaktadır. Ayrıca ilgili değişkenlerin etkileri kıyaslandığında gelir esnekliğine ilave olarak Türkiye'ye turizm talebinde bulunan yurtdışı yerleşiklerin önemli derece yerel fiyat esnekliğine sahip olduğu dikkat çekmektedir.

Ulusal para biriminde meydana gelen değer kayıpları Türkiye'nin turizm talebinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Yabancı para birimleri karşısında TL'nin %1 değer kaybı ($\ln \text{Kur}_{\text{TL/USD}} \uparrow$) yaşaması Türkiye'nin turizm talebini %2,8 oranında azaltmaktadır. Diğer bir ifade ile ulusal paranın değer kaybı yurtdışı yerleşiklerin Türkiye'ye olan turizm talebinin azalması veya değişmemesi ve yurtiçi yerleşiklerin uluslararası turizm taleplerinin ise değişmemesi veya artması anlamına gelmektedir. Çalışmada yalnızca ulusal paranın değerinde yaşanan değişimlerin Türkiye'nin turizm talebine etkisi dikkate alındığı için literatür ile uyumlu görünmeyen bu bulguya ilişkin iki çıkarım yapılabilir. Bunlardan ilki

uluslararası turizm taleplerine ilişkin rezervasyonların, paket tur satın alımlarının, seyahat için gerekli vize ve izin işlemlerinin turizm faaliyetinin gerçekleştirileceği tarihten çok önce planlanmasıdır. Yurtdışı yerleşiklerin Türkiye'ye olan turizm taleplerinin belirli bir bölümü çok daha önceden planlandığı için TL'nin değer kaybetmesi sonrasında turizm taleplerinde önemli bir artış yaşanmamaktadır. Öten yandan hali hazırda turizm talebine sahip olan turistlerin ulusal paraları daha değerli hale geldiği için benzer turizm ve/veya hizmet satın alımlarında daha az yabancı para kullanmaları gerekir ve dolayısıyla turizm talebinde azalma meydana gelmektedir. Benzer şekilde yurtiçi yerleşiklerin turizm talepleri de önceden planlandığı için TL değer kaybı sonrasında uzun dönem turizm talepleri hemen azalmamaktadır. Bununla birlikte yurtdışı yerleşiklerin aksine yurtiçi yerleşik turistler TL'nin satın alma gücünün azalması nedeniyle yurtdışı turizm ve/veya hizmet satın alımlarında daha fazla ödeme yapmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum turizm talebinin düşmesine sebep olmaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, döviz kurunun parasal değişimlerinin Türkiye'nin uluslararası turizm talebi üzerindeki etkileri incelenmektedir. Bu çerçevede turizm talebi ile gelir, fiyat ve nominal döviz kuru arasında uzun dönemli ilişkinin var olup olmadığı Engle-Granger eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Uzun dönemli ilişkinin tespiti sonrası değişkenlere ilişkin esneklikleri tahmin etmek için DOLS tahmincisinden yararlanılmıştır. Ampirik bulgulara göre $\ln Y_w$ ile $\ln Y_{TR}$ değişkenleri teori ve literatür ile uyumlu olarak uluslararası turizm talebini sırasıyla pozitif ve negatif etkilemektedir (bkz., HalICIOğlu, 2004; İnancı vd., 2012; Ergen & Yavuz, 2017; Türemez & Gökaş, 2018). Bu durum yurtiçi ve yurtdışı yerleşiklerin gelirleri arttığında uluslararası turizm taleplerinin de arttığını göstermektedir. Özellikle $\ln Y_w$ 'nin uluslararası turizm talebi esnekliği oldukça yüksektir. Bununla birlikte $\ln Tüfe_{TR}$ 'in turizm talebi üzerindeki etkisi anlamsız iken $\ln Tüfe_{US}$ 'te meydana gelen değişimler Türkiye'nin turizm talebini artırmaktadır. Diğer bir ifade ile yurtdışı yerleşiklerin uluslararası turizm talebi oldukça fiyat esnek bir yapıya sahiptir.

$\ln KUR_{TL/USD}$ yükseldiğinde Türkiye'nin uluslararası turizm talebi azalmaktadır. Buna göre ulusal paranın değer kaybı sonrasında yurtdışı yerleşiklerin Türkiye'ye olan turizm talebinin azalması veya artmaması, yurtiçi yerleşiklerin uluslararası turizm taleplerinin ise değişmemesi veya artması anlamına gelmektedir. Bu bulgu turizm talebi tahminlerinde nominal döviz kuru değişimlerini dikkate alan çalışmalardan yalnızca Özcan vd. (2016) çalışmasındaki ampirik bulgularla uyuşmakta ancak Var vd. (1990) ve İçöz vd. (1997) çalışmalarının bulgularıyla çelişmektedir. Uluslararası turizm taleplerine ilişkin rezervasyonlar, paket tur satın alımları, seyahat için gerekli vize ve izin işlemleri belirli bir süre almaktadır ve turizm faaliyeti gerçekleştirileceği tarihten çok önce planlanmaktadır. Bu sebepten dolayı yurtiçi yerleşikler (yurtdışı turizm taleplerinde) TL'nin değer kaybetmesi ile turizm harcamalarında aynı mal ve hizmetler için daha fazla ödeme yapmak zorunda kalmaktadırlar. Öte yandan yurtdışı yerleşikler (Türkiye'ye olan turizm talebinde) ise sahip oldukları para biriminin değeri arttığı için aynı mal ve hizmetler için daha az ödeme yapmaktadırlar. Uzun dönemde bu durum ulusal para birimi değer kaybeden ülke aleyhine gelişmektedir. Böylece turizm talebi azalmaktadır.

Elde edilen bulgular politika yapıcılar için üç farklı bakış açısı sunmaktadır. Birincisi, fiyat ve satın alma gücü farklılıklarından bağımsız olarak nominal döviz kuru değişimleri de turizm talebini etkilemektedir. Bu durum Türkiye'nin turizm sektörünün kur istikrarına da duyarlı olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle nominal döviz kuru kanalı ile turizm gelirlerini artırmaya yönelik politikalarda öngörülebilir ve istikrarlı bir döviz kuru politikasının izlenmesi önem arz etmektedir. İkincisi, çalışmada turizm talebi uluslararası turizm gelirleri ve yurtdışı turizm harcamaları arasındaki fark olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede, turizm politikaları sayesinde elde edilen döviz kazançları ve gelen yabancı turist sayılarına odaklanmak turizm talebinin ödemeler bilançosundaki katkısına ilişkin eksik veya hatalı çıkarım yapılmasına neden olabilir. Bu noktada net turizm gelirleri dikkate alınarak turizm politikalarının başarısı ölçülebilir ve turizm sektörünün ödemeler bilançosuna katkısı sağlıklı bir şekilde izlenebilir. Üçüncüsü ve sonuncusu, Türkiye'nin turizm talebinin hem döviz kurundan hem de fiyatlar genel seviyesinden etkilenmesi, turizm sektörünün makroekonomik değişkenlere duyarlı olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, politika yapıcılarının politika tasarımlarında turizm sektörünü ikincil bir alan olarak değerlendirmek yerine doğrudan para ve maliye politika setleri içinde değerlendirmesi gerektiğine işaret etmektedir. Böylece turizm politikalarının makroekonomik politika tasarımları ile daha güçlü bir şekilde entegre edilmesi Türkiye'nin turizm gelirlerine ilişkin sürdürülebilirliğini artıracaktır.

EK-I

Tablo E1: Ziwot - Andrews Birim Kök Analizi

Değişkenler	Sabitli Model	Kırılma Tarihi	Sabit ve Trendli Model	Kırılma Tarihi
lnTurizm	-2,927	2021M10	-2,314	2020M4
lnY_W	-0,660	2017M8	-1,964	2020M1
lnY_{TR}	-2,206	2020M7	-2,771	2019M10
lnTüfe_{ABD}	1,960	2021M6	-3,132	2019M12
lnTüfe_{TR}	-0,523	2021M12	-1,802	2020M11
lnKur_{TL/USD}	-0,468	2021M4	-3,010	2019M11

Not: Tahmin edilen dönem aylık olarak ele alındığı için Ziwot-Andrews birim kök analizinde 12 gecikme dikkate alınmıştır. “*”, “**” ve “***” işaretleri sırasıyla “Tau” istatistiklerinin %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo E2: Engle-Granger Eşbütünleşme ve DOLS Analizleri Tahmin Sonuçları

Engle-Granger Model Tahmini		Tau İstatistiği	Olasılık
Hata Terimi		-2,973***	0,003
DOLS Model Tahmini			
Değişkenler	Katsayı	Tau İstatistiği	P-Değeri
Sabit	-216,267***	-2,889	0,005

$\ln Y_W$	10,366***	3,434	0,001
$\ln Y_{TR}$	-5,350***	-4,807	0,000
$\ln Tüfe_{ABD}$	14,860***	3,985	0,000
$\ln Tüfe_{TR}$	0,196	0,311	0,756
$\ln Kur_{TL/USD}$	-1,657**	-2,392	0,019
Kovid-19 Kukla Değişken	-1,174***	-3,718	0,000
R-Kare	0,944	Hata Kareleri Toplamı	0,156
Düzeltilmiş R-Kare	0,905	Toplam Gözlem Sayısı	147

Not: Engle-Granger eşbütünleşme tahmininde 12 gecikme dikkate alınmıştır. Ancak DOLS model tahmininde serbestlik derecesi hatasını önlemek için öncül ve gecikmeler “Akaike Bilgi Kriterine” göre otomatik olarak belirlenmiştir. Uzun dönem varyans tahmini “Bartlett Kernel” ve “Newey-West Fixed Bandwith” yöntemleri ile hesaplanmıştır. “*”, “**” ve “***” işaretleri sırasıyla “Tau” istatistiklerinin %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Araştırmacıların Etik Beyanı / Ethical Statement of Researchers

Yazar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akay, G. H., Çifter, A. ve Teke, Ö., (2016). Turkish tourism, exchange rates and income. *Tourism Economics*, no: 23, 66-77.
- Aki, S. (1998). A compact econometric model of tourism demand for Turkey. *Tourism Management*, 19(1), 99-102.
- Alola, U. V., Cop, S. ve Adewale Alola, A. (2019). The spillover effects of tourism receipts, political risk, real exchange rate, and trade indicators in Turkey. *International Journal of Tourism Research*, 21(6), 813-823.
- Aslan, A., Kaplan, M. ve Kula, F. (2008). International tourism demand for Turkey: A dynamic panel data approach.
- Balcılar, M., Aghazadeh, S. ve Ike, G. N. (2021). Modelling the employment, income and price elasticities of outbound tourism demand in OECD countries. *Tourism Economics*, 27(5), 971-990.
- Bozkurt, K., Armutçuoğlu Tekin, H. ve Can Ergün, Z. (2021). An investigation of demand and exchange rate shocks in the tourism sector. *Applied Economic Analysis*, 29(86), 171-188.
- Çıtak, F. (2018). Exchange Rate and Turkish Tourism Trade. *International Journal of Economics and Financial Issues*, no: 8, 206-213.
- Crouch GI (1994a) The study of international tourism demand: a review of findings. *Journal of Travel Research*, 33(1): 12-23.
- Demirel, B., Alparslan, B., Bozdağ, E. G. ve İnci, A. G. (2013). The impact of exchange rate volatility on tourism sector: A case study, Turkey. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 117-126.

- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of The American Statistical Association*, 74(366a), 427-431.
- Dincer, M. Z., Dincer, F. I. ve Ustaoglu, M. (2015). Reel effective exchange rate volatilities impact on tourism sector in Turkey: An empirical analysis of 2003-2014. *Procedia Economics and Finance*, 23, 1000-1008.
- Dogru, T., Sirakaya-Turk, E. ve Crouch, G. I. (2017). Remodeling international tourism demand: Old theory and new evidence. *Tourism Management*, 60, 47-55.
- Durden, G. C. ve Silberman, J. (1975). The determinant's of florida tourist flows: A gravity model approach. *Review of Regional Studies*, 5(3), 31-41.
- Ee, C. Y. (2016). Export-led growth hypothesis: empirical evidence from selected Sub-Saharan African countries. *Procedia Economics and Finance*, 35, 232-240.
- Ergen, E., ve Yavuz, E. (2017). Empirical analysis of the relationship between tourist flows and exchange rate volatility: ARDL method. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(1).
- Erkan, B., Kara, O. ve Harbalıoğlu, M. (2013). Türkiye'de turizm gelirlerinin belirleyicileri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 1-20.
- Halicioğlu, F. (2010). An econometric analysis of the aggregate outbound tourism demand of Turkey. *Tourism Economics*, 16(1), 83-97.
- Irandoost, M. 2019. On the relation between exchange rates and tourism demand: A nonlinear and asymmetric analysis. *The Journal of Economic Asymmetries*, 20: 1-10. doi:10.1016/j.jeca.2019.e00123.
- Icoz, O., Var, T. ve Kozak, M. (1998). Tourism demand in Turkey. *Annals of Tourism research*, 25(1), 236-240.
- Işık, N. ve Bostancı, B. (2017). Avrupa'dan Türkiye'ye yönelik turizm akımlarının panel çekim modeli ile analizi. *Uluslararası Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 1-15.
- Işık, C., Radalescu M. ve Fedajev, A. (2019). The effects of exchange rate depreciations and appreciations on the tourism trade balance: The case of Spain. *Eastern Journal Of European Studies*, (10), 221-237.
- İnançlı, S., Ekici, M. S. ve Babacan, A. (2012). Gelen yabancı turist ve yurtdışına çıkan yerli turistler ile kişi başına gelir arasındaki uzun dönem ilişkisinin belirlenmesi 1980-2011 dönemi: Türkiye örneği. *Sakarya Üniversitesi İktisat Dergisi*, 1(3), 1-19.
- Kao, C. ve Chiang, M.H., (2000). On the estimation and inference of a cointegrated regression in panel data. *Advances in Econometrics*, 15, 179-222.
- Kara, O., Çömlekçi, İ. ve Kaya, V. (2012). Turizm gelirlerinin çeşitli makro ekonomik göstergeler ile ilişkisi: Türkiye örneği (1992-2011). *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 75-100.
- Kaya, V. ve Çömlekçi, S. Ç. (2013). Döviz kuru oynaklığının turizm sektörüne etkileri: Türkiye örneği (2002-2011). *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10(2).

- Kurozumi, E. ve Hayakawa, K. (2009). Asymptotic properties of the efficient estimators for cointegrating regression models with serially dependent errors. *Journal of Econometrics*, 149(2), 118-135.
- Lerner, A. P. (1944). Interest Theory--supply and demand for loans or supply and demand for cash. *The Review of Economics and Statistics*, 26(2), 88-91.
- Lim, C. (1997) Review of international tourism demand models. *Annals of Tourism Research*, 24(4): 833-849.
- Magee, S. P. (1973). Currency Contracts, Pass-Through, and Devaluation. *Brookings Papers on Economic Activity*, 303-325.
- Martin CA., & Witt SF. (1987). Tourism demand forecasting models: choice of appropriate variable to represent tourists' cost of living. *Tourism Management*, 8(3): 233-246.
- Marshall, A. (1923). *Money Credit and Commerce*, 1-387.
- Mestanoğlu, M., & Yıldırım, H. H. (2021). Döviz kurlarındaki değişimin turizm sektörü üzerindeki etkisi; Türkiye örneği. *Econder International Academic Journal*, 5(2), 119-144.
- Ölmez, F. ve Durusu-Ciftci, D. (2024). Asymmetric effects of exchange rate on bilateral tourism trade balance: Evidence from Turkey. *The Journal of International Trade ve Economic Development*, 33(3), 439-461.
- Öncel, A., İnal, A. G. V. ve Torusdağ, A. G. M. (2016). Türkiye'de reel döviz kuru-turizm gelirleri ilişkisi: 2003-2015 dönemi için ampirik bir uygulama. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2), 125-142.
- Özcan, C. C. (2015). Türkiye'de turizm gelirinin makroekonomik belirleyicileri: panel veri analizi1. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 203-220.
- Özcan, C. C., Kayhan, S. ve Bayat, T. (2016). Para politikalarının turizm sektörü üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri: Türkiye örneği. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 1-15.
- Phillips, P. C. ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Rossello Nadal, J. ve Santana Gallego, M. (2022). Gravity models for tourism demand modeling: Empirical review and outlook. *Journal of Economic Surveys*, 36(5), 1358-1409.
- Sarı, Y., ve Oğuz, Y. E. (2018). Reel döviz kurlarının turizm talebine etkisi üzerine karşılaştırmalı nedensellik analizi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 17(66).
- Sevinç, V. (2013). Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı, Amerikan doları kuru ve ekonomik kriz yılları arasında bir granger nedensellik ilişkisi analizi.
- Song, H. ve Li, G. (2008) Tourism demand modelling and forecasting: a review of recent research. *Tourism Management*, 29(2): 203-220.
- Soyaslan, E. (2019). Döviz kuru ile BIST turizm endeksi arasındaki ilişkinin analizi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 12, 772-793.

- Stock, J. H. ve Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 783-820.
- Şen, A. ve Şit, M. (2015). Reel döviz kurunun Türkiye'nin turizm gelirleri üzerindeki etkisinin ampirik analizi. *Journal of Yaşar University/Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 10(40).
- Türemez, Y. ve Göktaş, D. (2018). Türkiye'ye yönelik Avrupa Birliği ülkeleri turist talebinin eştümleşme analizi. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 13(51), 51-66.
- Ulucak, R., Yücel, A. G. ve İlkay, S. Ç. (2020). Dynamics of tourism demand in Turkey: Panel data analysis using gravity model. *Tourism Economics*, 26(8), 1394-1414.
- United Nations Tourism. (2025). *Birleşmiş Milletler Turizm Verisi Gösterge Paneli*.
- United Nations World Tourism Organization. (2025). *UNWTO World Tourism Barometer and Statistical Annex*, May 2025. DOI 10.18111/wtobarometereng.2025.23.1.2
- United Nations World Tourism Organization. (2005), *UNWTO Tourism Highlights, 2005 Edition*, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284411900>
- Uysal, M. ve Crompton, J.L. (1985). Deriving a relative price index for inclusion in international tourism demand estimation models. *Journal of Travel Research*, 24(1): 32-34.
- Var, T., Mohammad, G. ve Icoz, O. (1990). *Factors affecting international tourism demand for Turkey*.
- Wu DC., Song H., & Shen S. (2017). New developments in tourism and hotel demand modeling and forecasting. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 29(1): 507-529.
- Yalçın, Y., Arıkan, C. ve Köse, N. (2021). The asymmetric impact of real exchange rate on tourism demand. *The European Journal of Comparative Economics (EJCE)*, 18(2), 251-266.
- Yurdakul, F. ve Özgencil, G. (2017). Türkiye'deki turizm gelirinin belirleyicileri ve alternatif turizm gelirlerinin önemi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 173-186.
- Zivot, E., & Andrews, D. W. (1992). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3).
- Zortuk, M. ve Bayrak, S. (2013). Seçilmiş ülkelere göre Türkiye'nin turizm talebi. *Istanbul University Econometrics and Statistics E-Journal*, (19), 38-58.